

A Jerry Lewis-jelenség

Ez év nyarán, huszonnyolc évi pályafutása után, Jerry Lewis végre Magyarországon is bemutatkozott.

Az új ismeretség örömét ugyan csökkentette, hogy a Frank Tashlin rendezte *Szabálytalan szabályos* (1964) nem tartozik Lewis legjobb filmjei közé, így ebből Lewis igazi értéke és jelentősége nehezen érthető meg. Legfeljebb kóstolónak, könnyű nyári szórakozásnak jó, és ürügynek, hogy erről a furcsa, szabálytalan alkotóegyéniségről kicsit beszélhessünk.

Mindenekelőtt néhány adat: az 1926-ban színészek gyermekeként született Joseph Lewis (Levitch) komikus pályáját varietékben, a rádió és televízió kabaréadásaiban kezdte Dean Martin partnereként. A sikeres duót hamarosan a film is felfedezte és 1949-ben bemutatták első filmjüket (*Barátnőm, Irma*), amit még tízvenhat követett. Csak mellékesen: 1953-ban, amikor Norman Wisdom pályáját elkezdte, Jerry Lewis első hat filmje után már népszerű sztár Amerikában és Nyugat-Európában, így nem vádolható Norman Wisdom utánzásával.

1956-ban a Dean—Jerry duó útjai szétválnak, és innen kezdve Lewis filmről filmre következetesen alakítja ki sajátos humorú világát. Több mint negyven film után a közönség egyik kedvence, az utolsó huszonöt év egyik legnépszerűbb filmkomikusa lett, bár neki is meg kellett küzdenie a műfajával szemben elfogult kritikákkal.

Filmkomikust írtam, bár Jerry Lewis nem szorítható bele ebbe a hagyományos skatulyába. Szívesebben használnám a „filmkarikaturista” fogalmat — ha szokatlan is —, mert ez pontosabban fejezi ki komikumának lényegét. Ahogy a karikaturista rajzolja karikatúráit, úgy Jerry Lewis, a színész, karikatúrákat játszik el.

Különös műfaj ez, mert nem azonos a hagyományos filmvígjátékkal, de nem is paródia, bár mindkettőhöz

nagyon közel áll. Mégis jellemző vonások választják el e két tradicionális műfajtól. Hagyományokban sem túl gazdag, bár gyökerei a klasszikus sennetti—keatoni—chaplini burleszkig és — a nálunk alig ismert — angol W. C. Field humoráig nyúlnak vissza.

Szokatlan játékmódja első látásra gyakran kelt ellenérzést. Még egyik kritikusunk is „erőszakos hatásvadászatnak” minősíti játékát, abból — az egyébként nagyon pontos megfigyelésből — kiindulva, hogy „Jerry Lewisnak nincs szinte egyetlen természetes mozdulata, fintora sem...” Dehát éppen ez a lewiszi módszer egyik lényeges eleme. Ábrázolásmódja mindig túlfokozott, ahogy a karikatúra sem természetes, csak néhány jellemző, karikaturisztikus vonást hangsúlyoz.

Jerry Lewis módszere leginkább Leacock vagy Karinthy irodalmi karikatúráival tart rokonságot. Az Így írtok ti karikatúráit viszont nehéz élvezni, ha „normális” versként vagy prózaként próbáljuk olvasni, aminek persze semmi értelme.

Lewis filmjeiben hasonló úton jár, azzal a különbséggel, hogy nem egyes filmeket vagy filmtípusokat parodizál, hanem tipikus filmhősök karikatúráit formálja meg. Erre világosan utal, például, a *Szabálytalan szabályos* bevezető képsorában.

A filmek mindig szabályos hollywoodi filmtípusok, sőt filmvígjátéktípusok, hagyományos témákkal és színterekkel: kórház (*Szabálytalan szabályos*), katonaság (*Óvakodj tengerész, 1952*), szálloda (*A kifutóftű, 1960*), kisvárosi egyetem (*Az ütődött professzor, 1963*), sci-fi komédia (*Látogatás egy kis bolygón, 1960*), gengszterkomédia (*A nagyszájú, 1967*), háborús vígjáték (*Merrefelé van a front?, 1970*), hogy csak néhány példát említsünk. A filmek meseszövése, fordulatai, jellemei is meglehetősen átlagosak és sablonosak. A trükk mindössze az, hogy Jerry Lewis kiemeli belőlük a tipikus vígjá-

téki hőst, karikatúrát csinál belőle — ezt mindig ő játssza — és így helyezi vissza a film minden egyéb szempontból természetes közegébe. Ez a fogás adja filmjeinek groteszk ellenpontozását, komikus hatásuk forrását, ami gyakran furcsa bájt ad alakjainak. Jó példa erre a *Látogatás egy kis bolygón*, amelynek hőse — Jerry Lewis — egy fejlett technikájú idegen égitest kalandvagyó lakója, minden tilalom ellenére, kíváncsiságától hajtva, repülő csészéjén leszáll a Földre, annak is Egyesült Államok néven ismert részének egy kis városkájaiba. Természetesen sok konfliktusa támad a szellemileg és technikailag elmaradt értetlen földlakókkal, míg a végén — a lincselést épp-hogy megúszva — sikerül visszajutnia távoli honába. A nem túl eredeti történetben Jerry sok kitűnő geggel és ötlettel formálja meg a kedvesen ügyefogyott távoli úrlakót, a képes

magazinhősök karikatúráját, amivel valójában az amerikai rakétakorszak szellemi melléktermékeit, az UFO-legendákat és hisztériát, az áltudományos és politikai babonákat karikírozza.

Sajnos, szándék és megvalósítás sokszor nem esik egybe, így filmjeinek színvonala nagyon változó, első-sorban a rendező személyétől függ. Humora teljes érettségben csak a saját maga rendezte filmekben bontakozik ki, amelyek sorát 1960-ban az *A kifutófiú* nyitja meg.

Egyik legkitűnőbb rendezése az 1963-ban készült *Az ütődött professzor*. Ezt a filmjét Franciaországban *Dr. Jerry és Mr. Love* címmel vetítették, ami világosan utal az ötlet forrására, a híres Dr. Jekyll és Mr. Hyde történetre, anélkül, hogy egyszerűen az ismert film paródiája lenne.

Hősünk — Dr. Jerry — itt egy

A kifutófiú. Rendezte és a főszerepet játssza: Jerry Lewis

amerikai kisváros egyetemének fél-szeg, szemüveges, vicclapba illően szórakozott professzora, aki szabad idejében kémiai laboratóriumában annak az elixirnek titkát keresi, amelyik őt igazi, kemény amerikai férfivá tenné. Egyszer aztán — ahogy lennie kell — a kísérlet sikerül és a komikus kinézésű professzor szívödöglesztő hollywoodi férfi-ideállá — amolyan Elvis Presley-szerű jelenséggé alakul, aki ráadásul kitűnően énekel. Ez a Mr. Love diadalmos bevonulásával az egyetemi klubba az összes nőnemű lényt meghódítja, és Lewis egyúttal a jelenet írásban vissza nem adható kamera-mozgásával a nézőt is elbűvöli. A bájjital egyetlen hibája, hogy bűvhatása mindig csak néhány óráig tart, ezért Mr. Love a legizgalmasabb pillanatokban kénytelen elmenekülni imádottjától, inkognitója megőrzése érdekében.

A film sajátos humorát elsősorban mégsem ezek a komikus helyzetek teremtik meg, hanem az, ahogy Jerry Lewis személyiségének két énjében eljátsza a szabványos amerikai college-filmek két jellemző hőstípusának: a lányok-bálványa-szépfiúnak és a lehetetlen-külsejű-de-belül-an-

nál-értékesebb tanárnak a karikatúráját.

A film végén azután a hagyományos évszázó diákbálon a műsor fő-attrakciója, Mr. Love már nem tud időben elmenekülni és énekszámá közben a megdöbben hallgatóság — és a film nézői — szeme láttára fokozatosan alakul át az esetlen Dr. Jerry-vé. A csaknem vágás nélkül felvett képsor rendezői és színészi remeklés, mindössze egy szemüveg és némi smink segítségével, lényegében a mimika, a gesztusok és testtartásának változtatásával hajtja végre ezt a furcsa metamorfózist.

Karikatúrái megjelenítésében Jerry Lewis testének minden porcikáját kihasználja. Különösen fontos szerepet kap arc-mimikája, amely hihetetlenül gazdag fintorokban és grimaszokban. Maszkjait rendkívüli ötletgazdagsággal és technikával formálja meg. Járásának karikírozó készsége Chaplint és Tatit idézi, testének hajlékonysága a legügyesebb clownokéval vetekszik.

Ez a fantasztikus átváltozókészség és maszkírozási technika adja meg az 1965-ben készült *Családi ékszerek* humorának alaphangját, amelyben a sofőr-főhősön kívül, annak hat

Jerry Lewis a *Ki törődik az üzlettel* című Frank Thaslin-filmben

nagybácsiját is eljuttassa. A figurák között egyaránt van gengszter és detektív, repülő és kompkapitány, bohóc és kétbalkezes fényképész, akik mind nagyszerűen sikerült karikatúrái az ismert vígjátéki típusoknak.

Jerry Lewis karikatúrái többnyire nem kegyetlenek. Kedvesen mafla hősei inkább szeretetre méltók, mert alakításaiban mindig megőriz valami gyermeki játékoságot. Persze nem minden figuráját szereti, ezekkel szemben mindig szarkasztikusabb, mint például a szívtiprantyú Mr. Love esetében.

Legkegyetlenebb az 1970-ben rendezett *Merrefelé van a front?* „hőseivel” szemben. Ez a film egyébként is bonyolultabb korábbi alkotásainál. Nem egyszerűen a világháborús filmkomédiák bugyuta, de a végén megdicsőülő hősenek karikatúrája, hanem összefüggő karikatúra-rendszer egyik oldalról a náciizmusról, Hitlerről, a másik oldalról egy bizonyos amerikai gondolkodásmódról és képviselőiről.

Főszereplője egy amerikai multimilliomos, aki — miután a sorozásnál alkalmatlannak bizonyult — hazafias lelkesedését úgy éli ki, hogy némi pénzbefektetéssel magánkommandót toboroz és ezzel indul az európai frontra a náci ellen. Célja, hogy elfogja Hitler kedvenc stratégiáját, Kesselring marsallt, aki történetesen tökéletes hasonmása. Természetesen mindkét szerepet Lewis alakítja. Sok zűrzavar után terve sikerül, győzelmesen befejezi az európai háborút és kis magánkülönítményével továbbvitorlázik a japánok ellen.

A mese ismét nagyon ismerős, sok fordulata már messziről visszaköszön. Lehetetlen nem észrevenni bizonyos analógiákat Chaplin kítőnő *Diktátorával*, bár itt nem Hitler, hanem Kesselring hasonmása szerepel. A lényeges eltérés mégsem ez. Chaplin az eszelős zsarnokkal a józanul egyszerű kisembert állította szembe, aki békét akar gyilkolás helyett. Jerry Lewis viszont a politikai hatalommal a pénz hatalmát, a hitleri nagyzási mániával az amerikai nagytőke nagyzási mániáját, a totális háborúval az individualista háborút állítja szembe. Természetesen mindkét oldalon a karikatúrát. Nem vitás.

Jerry Lewis Az ütődött professzor című filmben

hogy a karikatúra a náci felé vág kegyetlenebbül, de Brendan Byers, a multimilliomos is megkapja a magáét. Helyesebben személyében egyfajta tengerentúli gondolkodásmód a pénz fölényéről, a demagógia a demokráciáról és hazafiasságról.

A kítőnő gegekkel fergeteges tempóban rendezett film felsorakoztatja Jerry Lewis humorának minden erényét és értékét, mindazt, ami ennek a sajátos jelenségnek a lényege.

Jerry Lewis műfaja egyedi, szinte utánozhatatlan az ő különleges adottságai nélkül, ezért ugyanolyan magányos csillag, mint egy Tati vagy Etaix. Varázsának titka, hogy korszerű burleszkben kedves humorral képes megjeleníteni ismerőseinek karikatúráit. Reméljük, még találkozunk vele.

PINTÉR G. ISTVÁN